

Шемет Л. В.

Харківська державна академія культури

НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ В КОНТЕКСТІ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ ХХ СТ.

УДК 78.031.4.071.2(477.63)

Шемет Л. В. Народно-інструментальне мистецтво Дніпропетровщини в контексті музичної культури України ХХ ст. Наведено огляд публікацій, у яких досліджено регіональні питання становлення академічних традицій виконавства на народних інструментах в українській музичній культурі ХХ ст. Розглянуто культурно-історичні передумови формування професійного академічного виконавства на народних інструментах в музичному мистецтві Дніпропетровщини. Описано етапи становлення академічної музичної освіти в регіоні. Проаналізовано особливості становлення регіональної системи професійної музичної освіти виконавців на народних інструментах. Виявлено, що базову основу академічного народно-інструментального мистецтва Дніпропетровщини складають три виконавські школи — дніпропетровська, криворізька і дніпродзержинська. Висвітлено творчі досягнення провідних викладачів різних навчальних закладів у сфері виконавства, педагогіки, науково-методичної діяльності.

Ключові слова: академічне народно-інструментальне мистецтво, професійне музичне мистецтво, академічна музична освіта, виконавська школа.

Шемет Л. В. Народно-інструментальное искусство Днепропетровщины в контексте музыкальной культуры Украины XX в. Приведен обзор публикаций, в которых исследуются региональные вопросы становления академических традиций исполнительства на народных инструментах в украинской музыкальной культуре XX в. Рассмотрены культурно-исторические предпосылки формирования профессионального академического исполнительства на народных инструментах в музыкальном искусстве Днепропетровщины. Описаны этапы становления академического музыкального образования в регионе. Проанализированы особенности становления региональной системы профессионального музыкального образования исполнителей на народных инструментах. Вывявлено, что базовой основой академического народно-инструментального искусства Днепропетровщины являются три исполнительские школы — днепропетровская, криворожская и днепродзержинская. Освещены творческие достижения ведущих преподавателей разных учебных заведений в сфере исполнительства, педагогики, научно-методической деятельности.

Ключевые слова: академическое народно-инструментальное искусство, профессиональное музыкальное искусство, академическое музыкальное образование, исполнительская школа.

Shemet L. Folk instrumental art of Dnipropetrovsk region in the context of musical culture of Ukraine in the 20th century.

Background. In recent years, there has been an increasing interest in studying regional features of formation and development of Ukrainian academic folk instrumental art. In this regard, the academic study of the folk instrumental art of Dnipropetrovsk region is of interest. **Objectives.** The objective of this study is to determine the cultural and historical background of the professional academic folk instruments performance in the music art of Dnipropetrovsk region in the 20th century, to identify the features specific for the formation of the regional vocational training system for folk music performers, to highlight the creative achievements of leading teachers at different education establishments in the field of performance, pedagogy, research and methodology activities.

Methods. The methodological procedures for this research are a combination of scientific approaches of which the most important are historical, culturological, systemic. **Results.** The results of the research support the idea that the folk instrumental performance of the folk tradition has evolved to the highly academic art due to the development of the professional music art and academic music education in Dnipropetrovsk region, activation of amateur art movement and introduction of multi-level professional education for the folk music performers, which resulted in the formation of

the leading regional academic schools of Dnipropetrovsk, Kryvyi Rig and Dniprodzerzhynsk. **Conclusions.** The present results are significant for teaching the course of the History of the Folk Instrumental Performance.

Keywords: academic folk instrumental art, professional music art, academic music education, performance school.

Постановка проблеми. Актуальним завданням вітчизняної науки в історико-культурному контексті є виявлення й осмислення різновидів професійного музичного мистецтва, на підставі чого уможливується пошук оптимальних шляхів подальшого розвитку вітчизняної музичної культури. Протягом ХХ ст. увагу багатьох науковців привертало народно-інструментальне виконавство, яке в процесі становлення еволюціонувало від інструментальних форм народної творчості до складного музичного мистецтва європейського типу. Характерною ознакою останніх десятиліть стало підвищення інтересу дослідників до вивчення регіональних особливостей розвитку даної сфери вітчизняного музичного мистецтва.

Актуальність пропонованої розвідки зумовлена необхідністю висвітлення провідних тенденцій становлення академічних традицій народно-інструментального виконавства на Дніпропетровщині протягом ХХ ст. Ключові питання розглядаються на основі аналізу історико-культурних передумов академізації народно-інструментального мистецтва в регіоні, особливостей формування системи професійної музичної освіти музикантів-народників, вагомих досягнень у сфері виконавства та педагогіки провідних музичних навчальних закладів.

Об'єктом дослідження є українське народно-інструментальне мистецтво академічної традиції, **предметом** — становлення та розвиток академічного народно-інструментального мистецтва Дніпропетровщини в контексті вітчизняної музичної культури ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сфера академічного народно-інструментального мистецтва постійно знаходиться в проблемному полі музично-теоретичної думки. Питання регіональної специфіки висвітлюються переважно в контексті дослідження історії та основних напрямів діяльності кафедр народних інструментів провідних музичних навчальних закладів (праці

М. Давидова [12; 13], В. Євдокімова [16], М. Березуцької [1] та ін.).

Незважаючи на значний науковий інтерес до проблеми регіональної специфіки розвитку академічних традицій виконавства на народних інструментах в Україні, в сучасному мистецтвознавстві поза увагою вчених залишаються чимало суттєвих аспектів, що потребують подальшого дослідження. Так, зокрема, й дотепер невирішеними є питання історичної динаміки академічного народно-інструментального виконавства на Дніпропетровщині з урахуванням мистецьких та педагогічних здобутків провідних музичних навчальних закладів регіону.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні еволюції народно-інструментального мистецтва Дніпропетровщини в контексті музичної культури України ХХ ст., виявленні культурно-історичних передумов формування професійного академічного виконавства на народних інструментах в музичному мистецтві Дніпропетровщини, визначенні особливостей становлення регіональної системи професійної освіти музикантів-народників у контексті мистецького та педагогічного аспектів, висвітленні творчих досягнень провідних викладачів різних навчальних закладів у сфері виконавства, педагогіки, науково-методичної діяльності.

Зв'язок із науковими чи практичними завданнями. Стаття виконана за планом науково-дослідної роботи Харківської державної академії культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Народно-інструментальне виконавство є невід'ємною частиною музичної культури Дніпропетровщини. Протягом ХХ ст. воно еволюціонувало від аутентичних форм традиційного інструменталізму до високопрофесійного академічного мистецтва. Важливими передумовами такого стрімкого перетворення стали розвиток професійного музичного мистецтва і академічної музичної освіти в регіоні.

Специфіка культурно-історичної еволюції Катеринославщини (Дніпропетровщини), починаючи з кінця ХVІІІ ст. обумовила характер і основні напрямки розвитку музичного мистецтва регіону. Створення у 1780-і рр. «Академії Кременчуцької музикальної», вплив італійської музичної культури (кінець ХVІІІ ст.), церковного хорового співу (І пол. ХІХ ст.), організація аматорських концертів (40-і рр. ХІХ ст.), гастролі професійних вітчизняних та зарубіжних виконавців, хорових колективів та оперних труп у період активізації концертно-мистецького життя міста (кінець ХІХ — початок ХХ ст.), відкриття Катеринославського відділення ІРМТ (Імператорського російського музичного товариства), музичних класів (1898 р.) і музичного училища (1901 р.), розгортання самодіяльного художнього руху, створення симфонічного оркестру філармонії (1939 р.),

Робітничого театру опери і балету (30-і рр. ХХ ст.), Дніпропетровського театру опери та балету (1974 р.), відкриття музичних училищ у Кривому Розі та Дніпродзержинську (початок 1960-х рр.) стали важливими віхами на шляху його професіоналізації [2; 4; 8; 11; 12].

Значний вплив на розвиток музичного мистецтва регіону мало становлення та розвиток самодіяльного художнього руху на Дніпропетровщині у першій половині ХХ ст. Активна діяльність митців з дореволюційним досвідом просвітницької діяльності (В. Харченко, Я. Штогаренко, В. Носачевський), більшість з яких були музикантами-аматорами й брали активну участь в роботі самодіяльних художніх колективів, сприяла популяризації колективних форм виконавства на народних інструментах — ансамблевого та оркестрового. Самодіяльні гуртки, ансамблі та оркестри народних інструментів з використанням мандолін, скрипок, гітар, бала-лайок, гармонік, фісгармоній, а також капели й ансамблі бандуристів виникали при робітничих клубах, школах, навчальних закладах. Особливою популярністю користувалися гармоніка, баян, бандура. Гордістю Дніпропетровщини стали Перший український камерний ансамбль баяністів під керівництвом А. Штогаренка [4: 122], криворізька, дніпропетровська [6 25] та дніпродзержинська [7] капели бандуристів, які виховали чимало майбутніх професійних музикантів.

Перший мистецький навчальний заклад на Дніпропетровщині, пройшовши еволюцію від статусу музичної школи, музичного училища до консерваторії (2006 р.), створив міцне підґрунтя для підготовки кваліфікованих фахівців з різних спеціалізацій. Важливу роль в цьому відіграли відомі музиканти з Росії та Європи, випускники Петербурзької, Московської, Варшавської, Празької, Паризької, Лейпцизької та Віденської консерваторій, яких запрошували до роботи в училищі. Становлення педагогічних традицій пов'язане, передусім, з викладацькою діяльністю музикантів-професіоналів І. Левіна (Москва) та О. і С. Ружицьких (Варшава), а також представників петербурзької школи, що стали ініціаторами відкриття й першими викладачами музичних класів при Катеринославському відділенні Імператорського російського музичного товариства та музичного училища: Д. Губарев (віолончель, спів, перший директор училища), М. Лівен (сольфеджіо, гармонія, елементарна теорія музики), С. Бріліант, Е. Ейзенберг (фортепіано), І. Солнішкін (скрипка) [12: 269].

Наступний крок у розбудові системи спеціальної музичної освіти на Дніпропетровщині пов'язаний з відкриттям Криворізького та Дніпродзержинського музичних училищ у 1960-х рр., що за півстоліття набули статусу провідних навчально-виховних, творчо-виконавських,

науково-методичних, культурно-просвітницьких осередків з багатими традиціями та досвідченими, високопрофесійними кадрами.

Формування в ХХ ст. багаторівневої системи музичної освіти музикантів-народників визначило перспективи розвитку академічного народно-інструментального мистецтва регіону. У становленні відділів народних інструментів провідних музичних навчальних закладів — Дніпропетровської консерваторії, Криворізького та Дніпродзержинського музичних училищ брали участь декілька поколінь викладачів. У витоків стояли високопрофесійні музиканти та педагоги М. Потапов, Г. Кулаков, А. Вишневецький, В. Носачевський, Г. Фролов, А. Тимошенко, В. Титаренко, В. Сестраков та ін. Кожне наступне покоління зробило свій внесок у зростання професійного рівня сольного (баян, акордеон, домра, балалайка, гітара, бандура, цимбали), ансамблевого та оркестрового виконавства на народних інструментах, вдосконалення методики викладання спеціальних дисциплін, розвиток концертного та навчального репертуару, пропагування жанру тощо.

Високий професіоналізм, методична ґрунтовність, творчий потенціал, відданість своїй справі педагогічних колективів цих навчальних закладів дозволили виховати чимало талановитих музикантів — лауреатів різноманітних конкурсів (міжнародних, всесоюзних, республіканських, всеукраїнських, міжрегіональних, регіональних, зональних), відомих виконавців, композиторів, педагогів, серед яких О. Красношлік, М. Давидов, В. Зубицький, А. Семешко, Ю. Федотов, А. Хижняк, А. Онуфрієнко, Д. Ільїн, М. Данилов, О. Івченко, В. Стецун, О. Шиян, Р. Молоченко, Л. Воріна, Л. Мартиш, Г. Боброва та ін. Їх учні гідно репрезентують досягнення дніпропетровської, криворізької та дніпродзержинської виконавських шкіл у вітчизняному й світовому мистецькому просторі.

Особлива роль у становленні відділу народних інструментів першого в регіоні музичного навчального закладу та подальшому формуванні його педагогічного складу належить О. Красношліку. Талановитий музикант, викладач баяна, акордеона, балалайки, домри, ансамблю, диригування мав власний стиль і методику викладання [1: 27]. Серед його вихованців — видатні корифеї баянної справи А. Онуфрієнко, А. Хижняк, Д. Ільїн та ін.

Усе своє життя присвятила вихованню бандуристів та розвитку ансамблевого бандурного виконавства у Дніпропетровському музичному училищі Л. Воріна — організатор та керівник ансамблю бандуристів «Чарівниці», педагогічна і просвітницька діяльність якої відома далеко за межами України [1; 4]. Її творчість справила значний вплив на формування традицій професійного бандурного мистецтва не тільки в регіоні,

а й за його межами. Створений нею колектив-супутник ансамблю бандуристів «Чарівниці» селища Самійлівка Саратовської області (Росія) став у 1973 році переможцем огляду художньої самодіяльності в Москві. Багато відомих українських музикантів, зокрема, М. Гвоздь, Ю. Демчук, С. Овчарова, М. Березецька та ін., на високому рівні репрезентують у своїй виконавській та педагогічній діяльності базові принципи школи Л. Воріної.

Добре відома в Україні своїми досягненнями і криворізька домрова школа, у витоків якої стояла Г. Боброва. На основі власного багаторічного досвіду педагогічної діяльності вона створила оригінальну методику, виховала цілу плеяду талановитих домристів, заклала основи формування професійної домрової школи на Криворіжжі, головними принципами якої стали становлення виконавської індивідуальності учня, пріоритет втілення музичних художніх образів, виховання культури виконавця, його естетичного смаку. Випускники її класу І. Максименко, Л. Шорошева, С. Петрик творчо втілюють методичний досвід вчителя у своїй педагогічній діяльності.

Значну роль у розвитку навчально-методичних та художньо-творчих основ підготовки фахівців народно-інструментального жанру відіграли вихованці провідних центрів вищої музичної освіти виконавців на народних інструментах — Київської, Донецької, Воронежської музичних академій, Харківського університету мистецтв, Уральської, Кишинівської консерваторій (А. Берсан, Л. Козельчук, О. Коваленко, В. Марченко, А. Улахли, А. Шилов), а також випускники ДМУ, які закінчили вищі навчальні заклади в різних містах України та Росії, зокрема, А. Семешко, Л. Воріна, С. Овчарова, А. Тарасенко (НМАУ ім. П. І. Чайковського), В. Красношлік, В. Пікінер, Є. Балакірева (ЛДМА ім. М. В. Лисенка), Ю. Кутєпов (ОДМА ім. А. В. Нежданової), С. Жоров (ДДМА ім. С. С. Прокоф'єва), Ю. Радзецький (ХНУМ), Ю. Федотов (ЛДК). Вони збагатили досвід викладання спеціальних дисциплін новими підходами у вдосконаленні технічної майстерності виконавця-інструменталіста, трактуванні різних у жанрово-стильовому відношенні музичних творів тощо.

Досвідчені педагоги та молоді викладачі кафедр і відділів проводять регулярну й плідну концертно-виконавську діяльність не тільки в нашій країні, а й репрезентують свої творчі досягнення за кордоном, постійно збагачуючи репертуар новими творами. В багатьох країнах світу виступали А. Улахли, Ю. Федотов, Л. Воріна, С. Овчарова, А. Тарасенко, С. Жоров, М. Березецька, А. Шилов, В. Марченко та ін. Показником високого рівня професіоналізму та гідним прикладом для наслідування є ансамблева творчість викладачів, які у складі відомих дніпропетров-

ських колективів — дуету «Менестрелі» [4: 141], ансамблю бандуристів «Чарівниці» [9: 87], квартету «Слов'яни» [1: 11], дуету баяністів обласної філармонії, а також педагогічних та студентських ансамблів Криворізького («Рапсодія», «Ностальгія») і Дніпродзержинського («Кураж», «Променад») музичних училищ сприяють збереженню та оновленню академічних традицій виконавства на народних інструментах.

Становленню виконавської майстерності та постійному професійному вдосконаленню студентів сприяють численні музичні конкурси та фестивалі, започатковані музичними навчальними закладами регіону: Міжнародний конкурс баяністів-акордеоністів «Кубок Кривбасу» (Кривий Ріг), Всеукраїнський фестиваль ансамблів бандуристів «Дзвени, бандуро!», щорічний Обласний відкритий конкурс виконавців на народних інструментах «Голоси народних інструментів», Всеукраїнський конкурс баяністів-акордеоністів ім. М. Різоля (Дніпропетровськ), Обласний дитячий та юнацький конкурс «Музичний калейдоскоп» (Дніпродзержинськ).

Важливим етапом в еволюції мистецтва баяністів (акордеоністів) Дніпропетровщини стала реалізація творчого проекту А. Семешка, завдяки чому відбулась консолідація кращих педагогів-баяністів та концертних виконавців, встановились тісні контакти з композиторами щодо залучення їх до написання оригінальних творів баянного репертуару, було створено Всеукраїнську асоціацію баяністів та акордеоністів, засновано в Україні міжнародний конкурс баяністів-акордеоністів «Кубок Кривбасу», який відкрив значні перспективи для талановитої молоді. В результаті баянна школа А. Семешка здобула не тільки вітчизняне, а й світове визнання, стала показником високого рівня професіоналізму і значних творчих досягнень. Видатні митці, випускники Криворізького музичного училища В. Зубицький, А. Семешко та його вихованці Д. Султанов, К. Жуков, Б. Мирончук проклали шляхи до нової естетики українського баянного мистецтва і гідно представили його у світовому музичному просторі [2: 314].

Не менш значні досягнення представників дніпропетровської школи і в галузі створення репертуару для академічних народних інструментів. Перекладення, обробки, аранжування вітчизняної та зарубіжної популярної, народної, класичної, сучасної авангардної музики стали традиційними в роботі викладачів спеціального інструмента, ансамблю, оркестрового класу. Вагомий внесок у цю справу зробили баяніст А. Семешко та гітаристи Ю. Радзецький і А. Шилов, збірки яких побачили світ не тільки в Україні, а й були надруковані у видавництвах багатьох країн Західної Європи (Німеччина, Англія, Італія).

Деякі викладачі музичних навчальних закладів Дніпропетровщини органічно поєднують

виконавську, педагогічну та композиторську творчість. Найбільшу активність в цьому плані виявляють баяністи Б. Мирончук, Л. Козельчук та гітарист Ю. Радзецький [10: 2]. Синтез академічного та естрадно-джазового напрямів яскраво простежується в творах Б. Мирончука. Оригінального втілення на українському ґрунті набули традиції кишинівської композиторської школи в музиці Л. Козельчука. Експериментальними пошуками у втіленні традицій європейських гітарних шкіл та новітніх тенденцій сучасної композиторської творчості позначені численні опуси Ю. Радзецького.

Суттєвому збагаченню репертуару для народних інструментів сучасними інструментальними та вокально-інструментальними творами, різноманітними у жанрово-стильовому відношенні, сприяє також творча співпраця композиторів та виконавців (В. Мартинюк з бандуристкою С. Овчаровою; В. Шаронова, М. Пузея, Л. Нікольської, В. Сапелкіна, В. Лаптева, В. Єромолаєва з домристом А. Улахли та ін.).

Викладачі кафедри та відділів народних інструментів музичних навчальних закладів регіону постійно знаходяться у науковому пошуку, утверджуючи основоположні принципи, спрямовані на безперервне удосконалення методики викладання, підвищення рівня виконавства, творчої роботи. Особливу активність в плані науково-методичної роботи, створення власних посібників і методичних розробок виявили досвідчені виконавці і педагоги А. Семешко, С. Овчарова, Л. Воріна, Д. Ільїн, Л. Козельчук.

Академічне народно-інструментальне мистецтво Дніпропетровщини не залишається осторонь світового та європейського музичного процесу, про що свідчать перемоги представників дніпропетровської школи на міжнародних конкурсах, виїзди провідних виконавців з концертами за кордон, участь у фестивалях тощо. Його сьогодення представлене на рівні активного діалогу з багатьма європейськими культурами та музичними традиціями різних країн світу.

Висновки. Академічне народно-інструментальне мистецтво — унікальний феномен вітчизняної музичної культури ХХ ст., еволюція якого в різних регіонах відбувалась на основі загальних тенденцій, але відрізнялась певною специфікою. На Дніпропетровщині, як і в інших областях України, підґрунтям для стрімкого перетворення народно-інструментального виконавства фольклорної традиції у високопрофесійне академічне мистецтво стали розвиток професійного музичного мистецтва і академічної музичної освіти.

Широкий ракурс представлення народних інструментів у самодіяльному художньому русі та формування багаторівневої системи професійної освіти музикантів-народників визначили перспективи розвитку і регіональну специфіку академічного народно-інструментального мисте-

цтва Дніпропетровщини, базовою основою якого стали три виконавські школи — дніпропетровська, криворізька і дніпродзержинська.

Творчі надбання кожної з них у виконавстві, музичній педагогіці, формуванні репертуару, композиторській творчості, науково-методичній діяльності, пропаганді народно-інструментального жанру, започаткуванні певних традицій є невід'ємною складовою академічного народно-інструментального мистецтва Дніпропетровщини та України в цілому.

Перспективи подальших досліджень.

Здійснене дослідження не охоплює всіх аспектів поставленої проблеми. Подальшого вивчення потребують питання художньо-стильового аналізу виконавської творчості представників регіональної баянної, домрової, бандурної, гітарної шкіл.

Література:

1. Академічна школа народно-інструментального мистецтва Придніпров'я: ювіл. зб. / [упор. М. Березуцька]. — Дніпропетровськ: Дніпропетровська консерваторія ім. М. Глінки, 2007. — 57 с.
2. Давидов М. А. Історія виконавства на народних інструментах (Українська академічна школа): підручник / М. А. Давидов. — К.: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2010. — 420 с.
3. Давидов М. А. Київська академічна школа народно-інструментального мистецтва: посібник / М. А. Давидов. — К.: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 1998. — 224 с.
4. Дніпропетровська консерваторія ім. М. Глінки (1898–2008): нариси / під заг. ред. Т. Медведнікової. — Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2008. — 208 с.
5. Евдокимов В. М. Одесская академическая школа народно-інструментального искусства / В. М. Евдокимов. — Одеса: Одесская гос. консерватория, 1999. — 87 с.
6. Іванов П. Г. Оркестр українських народних інструментів / П. Г. Іванов. — К.: Муз. Україна, 1981. — 111 с.
7. Лобко М. Капела бандуристів Дніпродзержинського заводу імені Ф. Е. Дзержинського. — К.: Муз. Україна, 1952. — 54 с.
8. Мітлицька В. Музичне життя Катеринославщини середини XIX — початку XX ст.: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства; спец. 17.00.03 — музичне мистецтво / Мітлицька В. — Харків, 2000. — 19 с.
9. Панасюк І. Переплелись роки й бандури струни / І. Панасюк. — К.: ЛК Мейкер, 2002. — 130 с.
10. Радзецький Ю. Гітарист / Ю. Радзецький // Музичний вісник Дніпропетровської консерваторії ім. М. Глінки. — 2010., 31 травня. — № 3. — С. 2.
11. Царгородцева Л. І. З історії музичного життя Катеринослава-Дніпропетровська кінця XIX — початку XX сторіччя / Л. І. Царгородцева // Музикознавство Дніпропетровщини: зб. ст. — Дніпропетровськ: Дніпропетровська консерваторія ім. М. Глінки, 2002. — Вип. 1. — С. 132–140.
12. Щітова С. Катеринославська музична академія: віртуальність та дійсність / С. Щітова // Проблеми сучасності: культура, мистецтво, педагогіка. Серія: Мистецтвознавство. Луганський держ. інст. культури і мистецтв. — Х.: Стиль Іздат, 2006. — С. 259–273.

Рецензент статті: Откидач В. М.,
доктор мистецтвознавства, професор,
Харківська державна академія культури